

Taal en inclusie, dáár mag je iets van zeggen!

Ilonka van der Sommen

In de steeds veranderende, of liever gezegd in beweging zijnde, samenleving beweegt taal ook mee. Taal in woord, beeld, geluid en sensatie is nodig om de wereld om ons heen te begrijpen en te duiden. Het onderwijs wordt opgeroepen om inclusief te worden en ook dat vraagt om een kritische blik op ons taalgebruik en taaluitingen die we in de klas, in ons team en in de communicatie naar opvoeders en andere betrokkenen.

Onlangs publiceerde LAKS (Landelijk Actie Komitee Scholieren) een in ontwikkeling zijnde taalgids. Hierin pleiten zij voor bewust omgaan met taal en bewust worden van de impact van taal. In de opzet verwoorden zij hun doel en beschrijven hoe taal mensen kan buitensluiten en (voor-)oordelen en stereotyperingen kan versterken. Het document heeft in de media heel wat negatieve reacties ontvangen, waar met name het: "Mogen we dan ook al niet meer hallo jongens en meisjes zeggen..." veel aandacht kreeg. Ondanks dat dit een uiting is van weerstand tegen de taalgids of de gevoelsmatig opgelegde regels, laat het precies zien wat LAKS als initieel doel heeft met de taalgids: bewust worden van de impact van woorden en kritisch en reflectief taal gebruiken en inzetten.

In het onderwijs zijn we elke dag bezig met het afstemmen op de leerling, op de ouders en op het team. Het elkaar goed begrijpen en verstaan vraagt ook weer om afstemmen in woord, beeld en houding. We merken dat diversiteit in de scholen veel meer een gegeven dan een vraag is. Uit de evaluatie Passend Onderwijs (2020) blijkt echter dat de praktijk er toch niet klaar voor was om in alle facetten inclusief te zijn. Vanuit het Lectoraat Waarderen van Diversiteit van Fontys OSO zijn we met studenten en docenten van de Master EN in gesprek en aan de slag gegaan in een traject over Inclusieve taal en toegankelijkheid. Het is duidelijk dat de professionals open staan om

vanuit een kritisch reflectief onderzoekende houding hun taal, hun houding en eigen opvattingen juist te willen leren afstemmen op de leerling, omgeving en het systeem. In dit artikel wordt het raamwerk waarvandaan we vertrekken, een verkenning van het thema en enkele voorbeelden uit de bijeenkomsten weergegeven.

DIVERSITEIT:

Van den Bergh et al. (2021) beschrijft naar aanleiding van de monitor diversiteits sensitief en inclusief opleiden onder onderwijsprofessionals in het HBO het volgende:

Diversiteit staat voor verschillen tussen mensen, het gaat om (combinaties van) verschillen in persoons- en achtergrondkenmerken, zoals gender, etniciteit, sociaaleconomische achtergrond, fysieke of mentale uitdagingen of seksuele diversiteit (Reparaz, Ardjosemito-Jethoe & Rousseau, 2020). Inclusie gaat juist over verbondenheid tussen verschillende mensen. De kern is het gevoel van ergens bij horen, vaak beschreven als 'the sense of belonging'. Deze behoefte aan verbondenheid wordt al lange tijd algemeen erkend als een centrale menselijke behoefte (Maslow, 1954; Deci & Ryan, 2000).



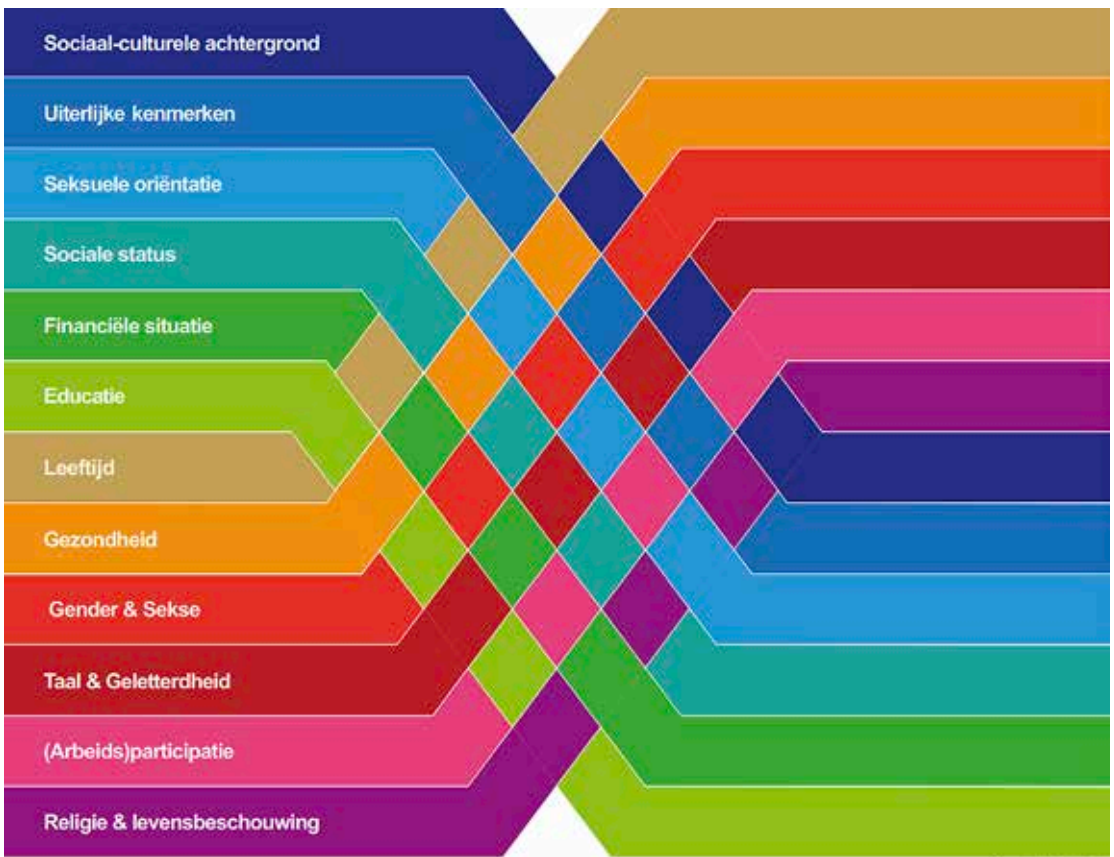
Er is diversiteit op veel meer persoonskenmerken dan op gender en culturele achtergrond, de kenmerken die juist vaak door de media worden uitgelicht. Het vlechtwerk van Movisie is verhelderend en kan goed ingezet worden om diversiteit en de woorden die je gebruikt om erover te praten en schrijven vorm te geven. Het vlechtwerk bestaat uit twaalf diversiteitsfactoren en ieder mens bezit deze elementen, maar iedereen in andere mate (Movisie, z.d.).

Beschrijf jij de diversiteit in jouw team maar eens op de verschillende factoren. Waar zit veel diversiteit? En op welke kenmerken nog (te) weinig?

MOET DAT NU ALLEMAAL?

Taal in beweging

De finesse van taal, taalgebruik en de betekenis die we geven aan taal lijkt een essentiële rol te spelen in het bewegende (onderwijs-) veld. We zoeken naar woorden en taal die recht doen aan alle kinderen en betrokkenen. Het begint bij de professional, op welke manier zorgt de leraar voor taal, lessen en representatie die de sense of belonging voor de leerlingen en de collega's vergroten. Van den Bergh e.a. (2023), zagen in hun photovoicestudie: 'de mate waarin iemand zich thuis voelt, in eerste instantie bepaald



Bron: Movisie

Figuur 1

wordt door erkenning van de ander in diens eigenheid, het actief op de ander willen afstemmen en open staan voor verbinding. Daarnaast zijn het bewust hanteren van inclusieve taal, lesmaterialen en PR en aandacht voor toegankelijke gebouwen waar eenieder zich thuis kan voelen van belang'.

De taal die je gebruikt reflecteert je impliciete houding en opvattingen, waardoor je deze communiceert. Het herkennen en gebruiken van inclusieve taal is dus belangrijk voor het erkennen van diversiteit en het uitdragen van respect naar iedereen, waarbij je sensitief bent voor verschillen. We streven naar een taal die gelijke kansen bevordert en ons bewust maakt van de rol die wij hebben in het onderwijs. In Nederland gaan we ook graag met elkaar in gesprek over de waarde van taal en lijkt het bijna als

We merken dat diversiteit in de scholen veel meer een gegeven dan een vraag is

vanzelfsprekend dat er grote(re) tegenstellingen ontstaan als we de thema's uit het diversiteitsvlechtwerk concreet en bespreek maken in de dagelijkse praktijk. Zo is het woord Woke, dat een oorsprong kent in de jaren dertiger om wakker te blijven t.a.v. structureel racisme, vandaag de dag in de spreektaal gebruikt als mensen zich achtergesteld, gediscrimineerd voelen of soms in algemenere zin ergens tegen zijn.

In meer dan onderwijs alleen blijkt dat er op de werkvloer gesignaleerd wordt dat erin de praktijkbehoefte is aan meer openheid en bewustwording van de kracht en impact van taal. Zo heeft de Code Diversiteit & Inclusie (2021) de 'Handreiking. Waarden voor een nieuwe taal' opgesteld hierin wordt een thematisch overzicht gegeven met concrete voorbeelden over hoe men in de kunst en cultuursector en dus ook in het educatieve domein, je als professional concreet aan de slag kan gaan.

Ook het boek van van Samuel Mounir 'Je mag ook niets meer zeggen' en het werk van Vivian Waszink

'Dat mag je óók (al niet meer) zeggen', bieden raamwerken om als onderwijsprofessional naast het jezelf uit dagen tot tot reflectie en ze geven handvatten om in de praktijk aan de slag te gaan om taal als middel in te zetten naar inclusief denken en handelen.

De genoemde bronnen en initiatieven hebben binnen het aanbod geleid tot gesprekken en reflectie. Deelnemers geven aan zich niet bewust te zijn geweest dat de diversiteitsfactoren zoveel verder reiken. Door het werken met verhalen uit de eigen schooltijd, ontdekten we ook taal en houding die zowel in als buitensluiten in zich hebben bijvoorbeeld:

O kwam jij ook uit die slechte wijk van de stad en toch leraar geworden?

Jij hebt zeker wel heel veel tijd nodig

Wat spreek jij al goed Nederlands!

Lukt het jou wel om op dat klimrek te gaan?

AAN DE SLAG

Hoe kun jij je nog meer bewust worden van je eigen woorden en taalgebruik in jouw onderwijspraktijk? Dit is de startvraag van het traject Inclusieve taal. In een drietal bijeenkomst hebben we een start gemaakt met nog meer bewust worden van het gebruik van eigen taal en uitingen als ook de mate waarin we onze lessen, onze communicatie en onze school toegankelijk maken voor iedereen.

Naast de bijeenkomsten werkt iedereen tussendoor in de eigen praktijk aan verdieping op het thema en aan een ontwerp. Inclusief onderwijs betekent ook het toegankelijk maken van lesmateriaal en afstemmen op de verschillende manieren van leren. Dat heeft ook implicaties voor de opbouw van je les. Immers ook hier kun je rekening houden met diversiteit in leren, informatieverwerking, achtergrond en uitdagingen (ECIO, 2023).

Per bijeenkomst is gekozen om het aanbod in categorieën aan te bieden:



Lezen



Luisteren



Kijken



Aan de Slag

Kijkend naar inclusieve taal hebben verschillende auteurs (Samuel 2023; Waszink 2022) en organisaties (ECIO, 2023, CODI 2021) definities, omschrijvingen en indelingen opgesteld waarbij telkens geldt dat taal kan insluiten en buitensluiten. Er wordt gekeken naar verschillende categorieën die mogelijk aansluiten of herleid kunnen worden uit de diversiteitsfactoren zoals Movisie in 2020 heeft gegeven en zichtbaar is in figuur 1.

Inclusief onderwijs betekent ook het toegankelijk maken van lesmateriaal

Het ervaren via verschillende inputkanalen hoe taal een rol speelt in je eigen leven en werk als ook in relatie tot de leerlingen met wie je van doen hebt, geeft deelnemers steeds concretere beelden en ideeën.

Door de dialoog aan te gaan eigen voorbeelden over ervaringen in het onderwijs en bijvoorbeeld het beschrijven van je eigen meest inclusieve leraar en toegankelijke onderwijservaring ontstond er ter plekke bewustwording. Veelal komt als eerste reactie: 'Oh dat mag ik niet meer zeggen...', het reageren op elkaar en het gesprek voeren over het gevoel dat het meebrengt, de eigen beleving en de koppeling naar de praktijk zorgen voor het zien van het belang van inclusieve taal en toegankelijkheid in de praktijk.

De inzet van reflectieve storytelling middels persoonlijke verhalen is een krachtig middel dat zowel voor bewustwording van eigen vanzelfsprekendheden als bijdraagt om te leren begrijpen wat er in een ander omgaat. Reflectieve storytelling is een middel dat kan bijdragen aan de professionele ontwikkeling van leraren. Door reflectieve Storytelling verlenen mensen in woord, beeld of andere expressievorm betekenis aan zichzelf, de ander en de wereld of de context waarin zij leven (McDrury & Alterio, 2003; Van den Bergh, 2018).

Uit de verhalen over de eigen schooltijd komen, zoals eerder geduïd aspecten naar voren over de sociaal

culturele achtergrond, het begrip 'slechtere en betere wijk' en persoonlijke ervaringen met het buitengesloten zijn op basis van uiterlijke kenmerken, sociaal gedrag en achtergrond. Een aantal leraren geeft aan juist daarom ook het vak van leraar gekozen te hebben om het verschil te kunnen maken en te zorgen dat hun eigen negatieve ervaringen niet bij andere gebeuren.

Een voorbeeld is het laten kiezen bij gym of buitenspelen. Meerdere mensen herkennen het als laatste overblijven of niet gekozen worden. Kinderen die in de klas andere kinderen uitsluiten vanwege uiterlijke kenmerken of gedrag. Een van de mensen heeft bedacht om het kiezen anders te organiseren, namelijk de kiezers zien de groep niet en roepen een nummer. De leerkracht heeft tevoren de leerlingen een cijfer toegekend. Na een aantal keer op initiatief van de leerkracht dit gedaan te hebben, werd het bij het buitenspelen door de kinderen zelf toegepast. Impliciet gaat het over taal die uitsluit (jij bent té dik, of jij bent té langzaam, of jij bent raar) en de vorm van organiseren zorgt voor een eerste verandering.

Aan de hand van praktijkvoorbeelden hebben we onder meer de term validisme verkend en gekeken hoe dat in onze praktijk werkt. In de spreektaal bij kinderen in groep 8 worden veelvuldig woorden gebruikt die verwijzingen zijn. Ook in de media wordt veelvuldig validisme gebruikt, ook daar zou men zich bewuster mogen zijn als er woorden gebruikt worden als We moeten niet zo spastisch doen, dat is wel heel erg autistisch en je lijkt wel blind.

Validisme is de Nederlandse vertaling van het Engelse woord 'ableisme' en wordt gebruikt om discriminatie, marginalisering en stigmatisering van mensen met een lichamelijke, verstandelijke en/of psychische functiebeperking aan te duiden (Kennissplatform Inclusief Samenleven, Z.D).

Door bezig te zijn met het thema merken alle deelnemers op sensitiever te zijn op uitingen in de media, in de klas en in de koffiekamer. Veelal maken mensen een opmerking tegen elkaar als er in hun ogen een opmerkingen of taaluiting is 'die eigenlijk niet kan'. Het valt ook op hoe bijna iedereen onderwerpen heeft waar je op 'aangaat' en heel scherp op

reageert, dat was onder meer bij de thema's als gender- gezondheid en leeftijd. We geven prompts (figuur 2) in het traject die de ander uitnodigen tot gesprek en waarbij je samen op woord en taalniveau aan de hand van bijvoorbeeld het vlechtwerk je taal, je houding en opvattingen onder de loep kan nemen.



Figuur 2

Er is ook concreet genoemd dat liedjes die door de tijd heen een andere lading hebben gekregen nog niet overall aangepast zijn of vervangen. Dit betreft liedjes in de Sintperiode als ook verjaardagsliedjes. Toegankelijkheid vergroten kan op veel verschillende manieren. Voor de oranje spelen heeft één school gezorgd voor een bak met oranje kleding zodat voor iedereen die wil er de mogelijkheid is om zich te verkleeden.

In de praktijk blijkt dat de communicatie naar en met ouders, opvoeders ook een punt van aandacht is. Hier speelt zowel inclusieve taal als toegankelijkheid een rol. In waarden voor een nieuwe taal wordt aangegeven om taal duidelijk en begrijpelijk te gebruiken in bijvoorbeeld nieuwsbrieven en aanmeldformulieren van je school. Deelnemers hebben hun website en documenten ook kritisch bekeken. Wat bedoelen we eigenlijk en zeggen we dat dan ook? Zo kan een schoolgids ook geschreven worden met genderneutrale taal en sensitiviteit naar alle kinderen en opvoeders. Een team heeft ook een kritische blik geworpen op alle documenten die op de schoolsite staan en waar soms nog verouderde termen gebruikt worden die juist leiden tot uitsluiting of het verworden in negatieve taal met betrekking tot wezenskenmerken van neurodiverse leerlingen.

TAAL EN INCLUSIE, DÁÁR MAG JE IETS VAN ZEGGEN.

Opvallend is dat tijd nemen en stil staan met elkaar ook bijdraagt aan en leidt tot het bewust worden en kleine veranderingen in de praktijk en houding ten aanzien van het eigen taalgebruik. Het verhaal achter elkaars handelen vangen, geeft inzicht in gevoeligheid naar thema's waar je in de praktijk sneller op reageert. Gebruik maken van raamwerken die andere perspectieven dan de jouwe laten zien, geven denk en beweegruimte.

Door te luisteren en voorbeelden te geven ontstaat meer bewustwording en ontstaat er ook ruimte om te weten hoe je iets ook anders en inclusief kan zeggen.

**ILONKA VAN DER SOMMEN IS DOCENT BIJ FONTYS OSO,
CONTACT: I.VANDERSOMMEN@FONTYS.NL**

BRONNEN

- Code Diversiteit & Inclusie. (2021). De Handreiking. Waarden voor een nieuwe taal. Taluut Ontwerp.
- ECIO. (2023). Universeel Design for Learning UDL. <https://ecio.nl/universal-design-for-learning/>.
- Kennisplatform Inclusief Samenleven. (Z.D). <https://www.kis.nl/begrippenlijst-discriminatie-en-inclusie>. Geraadpleegd 12 mei 2023.
- LAKS, (2023). Taalgids. De staat van Creatie.
- Lectoraat Waarden van Diversiteit (2023). <https://fontys.nl/Onderzoek/Waarden-van-diversiteit.htm>
- Ledoux, G. & Waslander, S., m.m.v. Eimers, T. (2020). Evaluatie passend onderwijs. Eindrapport Mei 2020. Amsterdam: Kohnstamm Instituut | Tilburg: TIAS School for Business and Society, Tilburg University| Nijmegen: KBA Nijmegen.
- Movisie (Z.D). <https://www.movisie.nl/artikel/diversiteitsfactoren-uitsluiting>
- Samuel, M. (2023). Je mag ook niets meer zeggen. Een nieuwe taal voor een nieuwe tijd. Nieuw Amsterdam.
- Van den Bergh, L., Leenders, H., Diemel, K. (2021). Monitor Diversiteits-sensitief en Inclusief Opleiden, Onderzoeksrapportage. Fontys Hogeschool.
- Van den Bergh, L., Diemel, K., Van der Sommen, I. (2023). Diversiteit en inclusie in beeld: een photovoice-studie in het hoger beroepsonderwijs. Geaccepteerd voor publicatie Tijdschrift voor Hoger Onderwijs TvHO 2023, nr. 2.
- Van den Bergh, L. Van der Sommen, I. (2018). Kansenongelijkheid: een microperspectief. Tijdschrift voor Orthopedagogiek, nr. 7&8. Blz.322-331.
- Waszink, V. (2022). Dat mag je óók (al niet meer) zeggen. Welke woorden kunnen? En welke juist niet? Uitgeverij Onze Taal.